

Bodó Csanád

Bevezetés: nyelvészeti etnográfia és antropológia

Absztrakt: A nyelvészeti etnográfiai és antropológia kortárs szövegeit közreadó válogatás bevezetője azokat a csomópontokat helyezi középpontjába, amelyekben a különböző megközelítések, elméleti viszonyulások és empirikus tapasztalatok összeérnek. A bevezető a terület néhány újabb fejleményét az indexikalitás, a heteroglosszia, az interdiszkurzivitás, a regisztrálás és a diszkurzusok körforgásának koncepciójával összefüggésben tárgyalja.

Kulcsszavak: indexikalitás, heteroglosszia, interdiszkurzivitás, regisztrálás, diszkurzusok körforgása

A tematikus összeállítás munkálataiért elsőként a fordítókat illeti köszönet. Hálás vagyok a fordításhoz nyújtott segítségével Susan Galnak, aki saját szövege magyar változatához számos javaslatot fűzött, valamint Palágyi Angelának és Petri Gábornak, akik a szövegek magyarítását tanácsaikkal segítették. Külön köszönet Heltai János Imrének a Blommaert–Rampton szerzőpáros tanulmányának fordításában való közreműködéséért és a bevezető tanulmányt kísérő megjegyzéseirért, Szabó Gergelynek a bevezető monológ munkálataiban való részvételéért, továbbá Lajos Veronikának a szerkesztői feladatok támogatásáért. E munka a K 131562 számú projekt részeként a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az „OTKA” kutatási témapályázati program finanszírozásában valósult meg.

A nyelvészeti antropológia által kidolgozott nyelvfelfogás – vagyis a nyelvről e diszciplináris keretek között kialakított tudós elgondolások – a nyelvtudomány kezdeteitől alternatíváját jelentik a formális nyelvelírásnak, amely a tudománytörténet egyenes vonalú narratívájában egymagában testesíti meg mindazt, ami maga „a” nyelvészet. Ahogyan a válogatásunk egyik tanulmányát jegyző Asif Agha másutt fogalmaz, „ha a nyelvről való jelenkori gondolkodás történetét *most* írják meg, egyértelműnek tűnik, hogy az, ami a nyelvészeti tanszékeken zajlik, csak a történet kis részét alkotná” (2007: 219; kiemelés az eredetiben, a saját fordításom – B. Cs.). Az általa „tanszékiesített nyelvészetnek” nevezett tevékenység meghatározó sajátossága, hogy nagyrészt kimaradt az 1960-as évektől a társadalomtudományokban zajló „nyelvi fordulatból”, amely az emberek nyelvi tevékenységéről (beszélésről, írásról, jelelésről) szóló intellektuális vállalkozás, és amely a nyelvészeti antropológia folytonosságában (és persze más nyelvészeti területeken, köztük a nyelvészeti etnográfában) mégis jelen van. Hogy miként van jelen, az összeállításunk szövegeiben többször és többféleképp a saussure-i értelemben vett belső nyelvészethez képest fogalmazódik meg; ahhoz a kutatási hagyományhoz képest, amely a nyelvvel való foglalkozást elválasztja a beszélő ember cselekedeteitől és perspektíváitól. Ennél a szembeállításnál azonban jóval fontosabbak azok az inspirációk, amelyek a társadalomtudományi gondolkodáshoz kapcsolják a nyelvészeti antropológiát és etnográfát. A kétirányú hatások annak a közös pozíciónak a mentén érvényesülnek, hogy a társas világ és a nyelv kölcsönösen konstitutív viszonyban állnak egymással. (A nyelvészeti etnográfia és antropológia egymáshoz való viszonyáról – miközben e szövegben többnyire szinonimákként fordulnak elő – lásd alább.)

Csomópontok a nyelvészeti etnográfia és antropológia területein

Mivel a nyelvészeti antropológia kortárs fejleményeinek átfogó bemutatása e keretek között eleve kudarcra ítélt vállalkozás lenne, az összeállítás szövegeinek rövid bemutatását megelőzően e tanulmányok néhány olyan csomópontjára hívjuk fel a figyelmet, amelyek jelentősek lehetnek a nyelvi és társas szerveződés hazai kutatói számára.

Az egyik ilyen csomópont a cselekvésként felfogott beszélés magától értetődőségének hiánya. Kulick szövegében a másokért való beszéd nehézségei kerülnek előtérbe, amelyek a spivaki alávetettek politikai reprezentációjának kérdéseként is felvethetők (vö. Spivak 1988, 1997; erről lásd még alább), de akár egészen konkrétan úgy is, hogy miként törekszik egy fogyatékkal élők számára kialakított dán lakóközösség gondozója megérteni, ha az egyik lakó éppen egy prostituált szolgáltatását szeretné igénybe venni a saját lakrésze magányában, és a beszédre korlátozottan képes lakó helyett közvetíteni annak szándékát és vágyait. Eközben svéd kollégája éppenséggel a vágyak nyelvi megjelenítésének korlátaira hivatkozva utasítja el a segítséget (és nem csak akkor, amikor a prostituált kliensét büntető svéd törvényi szabályozás miatt az elutasítás a törvényesség fenntartását

szolgálja, hanem például olyankor is, amikor a lakó szexuális segédeszközt venne igénybe az önkielégítéshez).

A beszélés egyértelműségének hiánya jelenik meg Blommaert és Rampton tanulmányában is, mikor a szerzőpáros úgy érvel, hogy le kell számolnunk azzal az illúzióval, amely szerint az egymással kommunikációra lépő beszélők támaszkodhatnak közös tudásukra. Blommaerték szerint ez több okból sem lehetséges. Az egyik ok a „nyugati világ” újabb fejleményeként ragadja meg a diverzitás diverzifikálódását, és az ún. szuperdiverzitás nyelvi jellemzőjeként azzal számol, hogy a beszélők gyakran előre megjósolhatatlan nyelvi találkozásokba keverednek. Ezek során az interakcióba bevont nyelvi erőforrások köre csak részben ismerős számukra, és a jelentésképzés folyamatai előre nem mindig látható fejleményekhez vezetnek. A másik ok ennél általánosabb. Ennek kulcsfogalma a (nem referenciális) indexikalitás, az a szemiotikai viszony, amely során a nyelvi jel „rámutat” a kontextusában előforduló valamely társas jelenséggel való kapcsolatára (Peirce 1955; Silverstein 2003). Az így létrejövő (többnyire) nem tudatosan közölt társas jelentések beszélők kisebb-nagyobb köre számára lesznek csak hozzáférhetőek. Tehát egy nyelvi forma mobilitása nem jelenti egyben azt is, hogy útján a hozzá kapcsolódó társas vonatkozásai – kik azok, akik ezt a formát használják, mikor használják, mit árul el róluk mindez stb. – is elkísérik.

Bailey (2012) az indexikalitást kapcsolatba hozza a beszélés belső sokféleségének bahtyini koncepciójával, a heteroglossziával (Bakhtin 1981; a fogalom magyar nyelvészeti recepciójához lásd Heltai 2020; Bodó 2020). A heteroglosszia elmélete szerint, amelynek részét képezi a később tárgyalandó hang koncepciója is, „[a] nyelv minden szava félig idegen szó. Akkor válik »sajáttá«, ha a beszélő betáplálja saját intencióit, hangsúlyait, ha birtokba veszi, saját értelmezési és kifejezésbeli beállítódásához kapcsolja” (Bahtyin 1976 [1975]: 207–208). Az idegen és a saját intenciók közötti feszültség azonban még ekkor sem feloldható; ez a nyelvi cselekvés interdiszkurzivitásától elválaszthatatlan tapasztalat, amely a nyelvi formák és jelek társadalmi indexikalitásából adódik, és perspektívák, ideológiák, elméletek küzdőterévé teszi a beszélést (Bailey 2012; Blackledge és Creese 2013).

A következő csomópont a nem magától értetődő és ideológiai feszültségekkel terhelt beszélés „megszelídítésére” tett kísérlet, azaz a nyelv néven nevezésével, a róla szóló diszkurzusok kialakításával, fenntartásával és elterjesztésével annak modellálása, ahogyan a beszédmódok összekapcsolódnak a társas valóság más tartományaival. A beszélést többek között éppen a róla szóló modellek által lehet ellenőrzésünk alá vonni. Ennek az összefüggésnek a regiszter és a regisztrálás (másképp: regiszterképzés) a kulcsfogalmi. Szemben a *regiszter* terminusnak a nyelvtudományban korábban bevett jelentésével, amely valamely tevékenység (szakma, mesterség, hobbi) szókészletére korlátozódott, Agha és mások – köztük az összeállításunkban szereplő Susan Gal – a regiszter átfogó értelmezését alakították ki, amely szerint a beszélés folytonos áramának bármely társas módon többé-kevésbé elkülöníthetőként felismert fragmentuma regiszterré válhat. Van, hogy e szegmens felismeréséhez a regisztrálás folyamatában intézményi támogatás társul,

például a standard vagy egyes nyelvjárások esetében, de van úgy is, hogy csak a beszélők kisebb-nagyobb köre számára bír jelentéssel a beszélés áramának valamely fragmentuma. Azaz nincsen olyan, hogy csak beszélünk (szövegelünk, csetelünk, vitázunk, oltogatjuk egymást, beszédet mondunk, beadandót írunk stb.), mert már arra a kérdésre, hogy „mit csináltak?”, sem tudunk másképp felelni, mint e modellek közüli választással: „csak dumálgatunk”. Metanyelv nélkül nem lehet beszélni.

A regisztrálás a nyelvről szóló tudásunkat érinti, azt a tudást, amelyre a beszélők nyelvi cselekedeteik során támaszkodnak. Ennek a tudásnak a kulcseleme az, hogy az egyénhez és a csoportokhoz hozzárendelhetők nyelvi jellemzők jól körülhatárolható kategóriái, más szóval a regiszterek. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy az esszencialista módon felfogott csoportok kritikáját a nyelvre is kiterjesszük, és rámutassunk azokra a nyelvről és annak használatáról szóló metapragmatikai gyakorlatokban megragadható folyamatokra, amelyek révén létrejönnek olyan jól ismert koncepcióink, mint a standard nyelv, a szlengé vagy bármely nyelvjárásé, a hozzájuk kapcsolódó tipikus beszélők társas jellemzőivel együtt.

A harmadik csomópont a beszélésről szóló beszéd – a metanyelv – hierarchiája. Ha korábbi példánkhoz visszatérve tényleg *csak* dumálunk, akkor ezzel kijelöljük a tevékenységünk határait: nem elmélyült beszélgetést folytatunk, nem megtárgyalunk valamit, és nem egyikünk monológiát kísérjük figyelemmel. Olyan modellben helyezük el a nyelvi cselekedeteinket, amelynek a sajátosságai között ott van az is, hogy más regiszterekhez képest alacsonyabb vagy magasabb rendűnek tekintjük azt, amit éppen művelünk. Ez a hierarchia azonban változékony és változik is; a nyelv és a szövegek „textuális pályáivé” (Blommaert és Rampton) vagy „körforgása” (Gal) egyszerre foglalhatja magában azt a kontextust, amelyben egy szöveg megszületik és textualizálódik, azaz kiválasztódik arra, hogy újabb kontextusokba vigyék át a szöveget; azt az utat, a transzpozícióét, amelyet ezt követően bejár; és a rekontextualizálódás folyamatát, ahogyan az új kontextusokban megtalálja a helyét (Bauman és Briggs 1990; Silverstein és Urban 1996; Woydack és Rampton 2016; Maybin 2017).

A textualizálódás, a transzpozíció és a rekontextualizáció egyben a hangadás folyamatai is. A beszélés során megszólaltatott hangok a bahtyini különbségtétel értelmében lehetnek egyéniek vagy társasok; Agha itt közreadott szövege ennek a distinkciónak olyan újraértelmezését adja, amelyben az utóbbiakhoz kapcsolódik a regisztrálás folyamata. A hangok megszólaltatása ugyancsak hierarchikusan képzelendő el: nem minden hangot hallunk meg, adunk tovább vagy teszünk magunkévá (Hymes 1996; Blommaert 2008; Reynolds 2010; Dong 2016). A nyelvészeti antropológiai kutatások egyik fő kérdése e nyelvi folyamatok hatalmi-politikai működésének és hatásainak olyan elemzése, amely a nyelvvel való foglalkozás középpontjába helyezi a mindenkori beszélőnek a lokalitásokban létrejövő társas interakcióit.

A negyedik csomópont ismét kötődik a beszélés egyértelműségének hiányához: az a kérdés, hogy kinek a hangját halljuk. Ha a hangot úgy határozzuk meg, mint ami „a társas személyek nyelvi megkonstruálását jelenti, [és] arra a kérdésre irányul, hogy »ki beszél?« a diskurzus valamely szakaszában” (Keane 2000: 271; saját fordításom – B. Cs.), akkor az a dilemma fogalmazódhat meg, hogy miként vagyunk képesek a beszélő személyét, hovatartozását, identitását megragadni. Ennek kiindulópontja az az állítás, hogy a kortárs

társadalomelméleti és nyelvészeti antropológiai gondolkodást a performancia trópusa határozza meg. A performanciát szerzőink az identitást középpontba állító koncepcióként értelmezik, amelynek kritikáját az itt közreadott szövegek közül Silvio fejt ki legrészletesebben – de lásd még Kulick (2003) elemzését a performancia és a performativitás megkülönböztetéséről, amelyek közül az előbbi a szociológiai pozícióként értett identitáshoz, míg az utóbbi a szubjektumot konstituáló identifikáció folyamatához kapcsolódik. Vagy Rampton (2009) tanulmányát a keresztezés (*crossing*) és stilizálás interakciós stratégiáiról, amelyek során a beszélők valaki más tipikus (etnikai csoportjára jellemző) beszédmódját követve szólalnak meg, és ezzel nem csupán a nyelvvel való játék látványos előadásait teremtik meg, hanem olyan interakciós rituálékat is, amelyek az etnikai csoportok közötti feszültségek kezelésére szolgálnak. A kritika ugyan eltérő irányokból fogalmazódik meg, de egyaránt a nyelvnek mint identitásprojektnek a korlátaira mutat rá.

Utolsó csomópontként az identitások köré szerveződő nyelvi projektek etikai vonatkozásait említjük. Itt a fő kérdés, hogy lehetséges-e mások politikai képviselője azáltal, ha helyettük beszélünk. Vagy másképp: szabad-e mások helyett beszélni? Kulick itt közreadott tanulmánya több lehetséges választ is felsorol a marginalizált vagy sebezhető csoportok képviselőtének dilemmájára. Ha meghallgatjuk a másikat és ha helyette beszélünk, ha hozzá beszélünk vagy ha hozzá és vele beszélünk. Kulick arra hívja fel a figyelmünket, hogy a nyelv nem magától értetődő, és így az sem, hogy megértjük-e egymást. A mások helyett való beszélés nem történhet meg máshogy, mint a beszélésnek az előzőekben már több szempontból körüljárt bizonytalanságából fakadó antropológiai kockázat felismerésével és vállalásával, amely a nyelv indexikalitásának, heteroglossziájának, interdiszkurzivitásának és a diszkurzusok körforgásának, valamint a regisztrálás társas és ebből adódóan változó meghatározottságának az inherens következménye. A nyelvészeti etnográfia és antropológia így lesz olyan etikai projektté, amelyben a nyelv és diskurzus tudományos megismerése iránti elköteleződés egyben a beszélés lehetőségét teremti meg.

A tanulmányokról

A nyelvészeti antropológia néhány kurrens fejleményét bemutató tematikus válogatásunk öt szöveget ad közre. Elsőként Asif Agha Hang, alaphelyzet, regisztrálás című cikkét, amely a goffmani és bahtyini elmélet kulcsfogalmainak, az „alaphelyzetnek” (*footing*), illetőleg a metaforikusan értett hangnak a regisztrálásban játszott szerepéről szól. Agha megközelítése szerint a regiszterek a társas valóság modelljei, amelyeket szemiotikai tevékenységeink hoznak létre. Ezeket nyelvi szocializációnk során ismerjük meg, és ezekhez igazodunk akkor, amikor nyelvi cselekvéseket hajtunk végre. Agha finom különbségtétele a hang és a regiszter között arra is lehetőséget nyújt, hogy a kettő közötti viszonyt változó összetételű beszélői csoportokkal – az ún. „társas tartománnyal” – összefüggésben elemezve kapcsolatot teremtsen a hétköznapi interakciók és a szélesebb társadalmi diskurzusok között.

Susan Gal Regiszterek körforgásban: az interdiszkurzivitás társadalmi szerveződése című tanulmánya a regisztrálás koncepcióját továbbgondolva veti fel azt a kérdést, hogy miként alakulnak ki a regiszterek, hogyan terjednek és alakulnak át, azaz milyen modellt

követve írhatjuk le a regiszterekhez kapcsolódó jelentések útjának alakulását. Gal olyan szemiotikai modellt mutat be, amely jelentős részben támaszkodik a nyelvi ideológiákról Judith Irvine-nel közösen kidolgozott elméletére (Irvine és Gal 2000; Gal és Irvine 2019), amely a nyelvről kialakított részleges perspektívák, azaz az ideológiák hasonló folyamatait – létrehozását, terjedését és átalakulását – ragadja meg. Gal elemzését olyan újabb magyar példákkal illusztrálja, amelyeknek az elemzése egyben a jelenkori magyar közbeszéd mechanizmusainak a jobb megértéséhez is hozzájárul, például a *cigánybűnözés* vagy a *feminizmus* diszkurzusainak körforgása kapcsán. Galnak ez az új munkája szervesen kapcsolódik ahhoz a nemrég magyar fordításban megjelent tanulmánygyűjteményhez, amely a pályája kezdetétől adja közre fontosabb munkáit, az újabbak között már olyanokat is, amelyek a nyelvi ideológiák és regiszterek szemiotikai modellje kidolgozásának megelőző állomásai (Gal 2018).

Jan Blommaert és Ben Rampton *Nyelv és szuperdiverzitás* címet viselő szövege programmatikus írás, amely a globalizáció szociolingvisztikájának kutatásában a szuperdiverzitás koncepciójának a szemiotikai folyamatokra való kiterjesztését szorgalmazza (lásd még Arnaut és mtsai szerk. 2016; Arnaut és mtsai szerk. 2017). Áttekintésükben a szerzők a nyelvészeti etnográfia az antropológiai nyelvészet szinonimájaként említik, miközben itt nem törekednek arra, hogy a két megnevezés közötti különbséget felvázolják – tovább bonyolítja a helyzetet, hogy egy helyütt az „etnográfiai szociolingvisztika” kifejezést is használják, utalva, de nem hivatkozva Monica Heller (1999 [2006], 2011) hasonló című munkáira. A terminusok egymáshoz való viszonyát legkönnyebben a történetiségük felől érthetjük meg: a nyelvészeti etnográfia a 2000-es évek elején az Egyesült Királyság nyelvészei körében született meg, és arra a helyzetre adott válasz, hogy míg az USA-ban a nyelvészeti antropológiának igen széles intézményi háttere van, addig az innen eredeztethető hatások az Egyesült Királyságban az alkalmazott nyelvészetben jelentek meg leghangsúlyosabban, és itt szerveződött meg az a tudományos aktivitás, amelynek a társadalmi beágyazottsága és hatása már a kezdetektől jelentős volt (Copland és Creese 2015; Rampton, Maybin és Roberts 2015). A terminusok közötti distinkció ezekre az (inter)-diszciplináris különbségekre kíván reflektálni.

Teri Silvio *Animáció: az új performancia?* című tanulmánya szerint a szelf és bármely média kapcsolatának az 1950-es évektől meghatározó metaforája a performancia, amely az előadás és az én kettőségén alapulva tette lehetővé, hogy a kapitalista gazdaság harmadik szektorának kibontakozását és a tömegtájékoztatás új formáinak (rádió, tévé) elterjedését kísérő tudományos elemzések a mimetikus megtestesülés által megjelenített identitás konstrukcióit megragadják. Napjainkban azonban az emberi cselekvés meghatározó metaforájává Silvio szerint az animáció válik, amely jobban megfeleltethető a digitális média korában az énnel a kreatív iparág fellendülését kísérő tapasztalataival. Az animáció Silvio meghatározásában az emberiként észlelt tulajdonságok kiterjesztése a szelfen kívül érzékelhető területekre, azaz olyan újfajta mediatizáltágra vonatkozó reflexív tapasztalat, amelynek a modellje jobban megfelel az én és a világ közötti viszony jelenkori értelmezésének, mint a performancia trópusa (lásd még Silvio 2019).

A nyelv mediatizáltsága nemcsak az animációhoz kapcsolódik, hanem többek között azokhoz a helyzetekhez is, amelyekben a kommunikáció közvetettsége szükségszerű, például az egyik résztvevő hangképzését ellehetetlenítő valamely fogyatékoságból fakadó-

an. Don Kulicknak A mások helyett való beszélés problémája redux: a nyilvánosságra hozatalhoz való ragaszkodás és az elkötelezettség etikája címet viselő tanulmánya abból a kérdésből indul ki, hogy miért vált a fogyatékossgal élők kutatásáról szóló szövegek szinte kötelező retorikai fordulatává az, hogy a szerzőnek milyen a fogyatékossgához való személyes viszonya. Ez a kérdés felveti azt a tágabb dilemmát, hogy a másokkal való foglalkozás miként teremti meg a helyettük való beszélés lehetőségeit és legitimitását. E kérdéseket Kulick nem csupán az erről szóló tudós diskurzus áttekintésével tárgyalja, hanem bevonja az elemzésbe azokat a tapasztalatait is, amelyekhez a sok esetben verbális készségeikben korlátozott lakók számára kialakított svéd és dán otthonokban végzett etnográfiai terempunkája során jutott (Kulick és Rydström 2015).

A közreadott öt nyelvészeti antropológiai tanulmány azzal a nyelvre vonatkozó ismerettel járulhat hozzá a társadalomtudományok hazai műveléséhez, hogy amikor nyelvről, nyelvekről, közbeszédéről, pízíróról és más nyelvi kategóriákról beszélünk, vagy e kategóriákat a hétköznapi nyelvi gyakorlatainkban felhasználjuk, akkor olyan társas folyamatokat alakítunk ki, tartunk fenn vagy helyezünk át új kontextusokba, amelyek a nyelvekhez kapcsolódó hatalmi egyenlőtlenségek mentén is értelmezhetők. Emellett e szövegek arról is beszámolnak, hogy a nyelv és társadalom kutatása jelenkori alakulástörténetének jelentős változása, amelyet újabban a *kritikai szociolingvisztika* gyűjtőnév állít szembe a strukturalista megalapozottságú „korrelációs” szociolingvisztikai hagyománnyal, leginkább a tengerentúli nyelvészeti antropológia és az európai nyelvészeti etnográfia által gyakorolt hatásoknak tudható be. Azzal, hogy e szövegek befogadását megkönnyítjük a magyar nyelven való hozzáféréssel, talán nemcsak a kortárs hazai szociolingvisztika – akár az egyetemi oktatásban is érvényesíthető – művelését támogatjuk, hanem egyben a nyelvészeti etnográfia és antropológia társadalomtudományi beágyazottságának kontextuális változásához is hozzájárulhatunk.

Hivatkozott irodalom

- Agha, Asif (2007): The Object Called “Language” and the Subject of Linguistics. *Journal of English Linguistics* 35(3): 217–235. DOI: <https://doi.org/10.1177/0075424207304240>
- Arnaut, Karel, Jan Blommaert, Ben Rampton és Massimiliano Spotti (szerk.) (2016): *Language and Superdiversity*. New York and London: Routledge.
- Arnaut, Karel, Martha Sif Karrebæk, Massimiliano Spotti és Jan Blommaert (szerk.) (2017): *Engaging Superdiversity: Recombining Spaces, Times and Language Practices*. Bristol: Multilingual Matters.
- Bailey, Benjamin (2012): Heteroglossia. In *The Routledge Handbook of Multilingualism*. Marilyn Martin-Jones, Adrian Blackledge és Angela Creese (szerk.). London: Routledge, 499–507.
- Bahtyin, Mihail Mihajlovics (1976 [1975]): *A szó esztétikája*. Ford. Könczöl Csaba. Budapest: Gondolat.
- Bakhtin, Mikhail M. [= M. M. Bahtyin] (1981): *The Dialogic Imagination. Four Essays*. Michael Holquist (szerk.). Austin: University of Texas Press.
- Bauman, Richard és Charles Briggs (1990): Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life. *Annual Review of Anthropology* 19: 59–88.
- Blackledge, Adrian and Angela Creese (2013): Heteroglossia as Practice and Pedagogy. In *Heteroglossia as Practice and Pedagogy*. Adrian Blackledge és Angela Creese (szerk.). Dordrecht: Springer, 1–20.
- Blommaert, Jan (2008): Bernstein and Poetics Revisited: Voice, Globalization and Education. *Discourse and Society* 19: 425–451. DOI: <https://doi.org/10.1177/0957926508088938>
- Bodó Csanád (2020): Transzlingválás, heteroglosszia és egyéb állatfajták. In *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Heltai János Imre és Oszkó Beatrix (szerk.). Budapest: Nyelvtudományi Intézet, 464–476.

- Copland, Fiona és Angela Creese (2015): *Linguistic Ethnography: Collecting, Analysing and Presenting Data*. London: Sage.
- Dong, Jie (2016): *The Sociolinguistics of Voice in Globalising China*. London: Routledge.
- Gal, Susan (2018): *A nyelv politikája: Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Vančo Ildikó és Kozmács István (szerk.) Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Gal, Susan és Judith Irvine (2019): *Signs of Difference: Language and Ideology in Social Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heller, Monica (1999 [2006]): *Linguistic Minorities and Modernity: A Sociolinguistic Ethnography*. London: Longman.
- Heller, Monica (2011): *Paths to Post-Nationalism: A Critical Ethnography of Language and Identity*. Oxford: Oxford University Press.
- Heltai János Imre (2020): *Transzlingválás – Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Gondolat.
- Hymes, Dell (1996): *Ethnography; Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice*. London: Taylor and Francis.
- Irvine, Judith és Susan Gal (2000): Language Ideology and Linguistic Differentiation. In *Regimes of Language*. Paul Kroskrity (szerk.). Santa Fe: School of Advanced Research Press, 35–83.
- Keane, Webb (2000): Voice. *Journal of Linguistic Anthropology* 9(1–2): 271–273. DOI: <https://doi.org/10.1525/jlin.1999.9.1-2.271>
- Kulick, Don (2003): No. *Language and Communication* 23(2): 139–151. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(02\)00043-5](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(02)00043-5)
- Kulick, Don és Jens Rydström (2015): *Loneliness and its Opposite: Sex, Disability and the Ethics of Engagement*. Durham and London: Duke University Press.
- Maybin, Janet (2017): Textual Trajectories: Theoretical Roots and Institutional Consequences. *Text & Talk* 37(4): 415–435. DOI: <https://doi.org/10.1515/text-2017-0017>
- Peirce, Charles (1955): *Collected Papers II. Philosophical Writings of Peirce*. Justus Buchler (szerk.). New York: Dover.
- Rampton, Ben (2009): Interaction Ritual and Not Just Artful Performance in Crossing and Stylization. *Language in Society* 38: 149–176. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047404509090319>
- Rampton, Ben Janet Maybin és Celia Roberts (2015): Theory and Method in Linguistic Ethnography. In *Linguistic Ethnography: Interdisciplinary Explorations*. Snell, Julia, Sarah Shaw és Fiona Copland (szerk.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 14–50.
- Reynolds, Jennifer F. (2010): Enregistering the Voices of Discursive Figures of Authority in Antonero Children's Socio-dramatic Play. *Pragmatics* 20: 464–493. DOI: <https://doi.org/10.1075/prag.20.4.01rey>
- Silverstein, Michael (2003): Indexical Order and the Dialectics of Sociolinguistic Life. *Language and Communication* 23: 193–229. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2)
- Silverstein, Michael és Greg Urban (szerk.) (1996): *Natural Histories of Discourse*. Chicago: University of Chicago Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988): Can the Subaltern Speak? In *Marxism and the Interpretation of Culture*. Cary Nelson és Lawrence Grossberg (szerk.). Urbana: University of Illinois Press, 271–313.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1997): „Szóra bírható-e az alárendelt?” Ford. Mánfalvi Alice és Tarnay László. *Helikon* 43(4): 450–483.
- Silvio, Teri (2019): *Puppets, Gods, and Brands: Theorizing the Age of Animation from Taiwan*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Woydack, Johanna és Ben Rampton (2016): Text Trajectories in a Multilingual Call Centre. *Language in Society* 45: 709–732. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047404516000610>

Bodó Csánád

Nyelvész, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)